

Konstatētie pārkāpumi Valsts izglītības satura centra (turpmāk – VISC) mācību materiāla “Seksuālā izglītība – jautājumi un atbildes Metodiskais līdzeklis ar videomateriāliem” izstrādē

Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumiem Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” prasības	Konstatētais VISC pārkāpums
17. Izglītības procesā izmantojamās informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu atbilstību izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai izvērtē, ņemot vērā šādus kritērijus: 17.2. atbilst pirmsskolas izglītības vadlīnijās vai valsts izglītības standartos, kā arī šajos noteikumos noteiktajiem izglītības mērķiem un uzdevumiem.	Materiāls nav ar audzinošu ievirzi. MK noteikumu nr. 480 trešā panta izpratnē “...audzināšana ir mērķtiecīgi organizēta izglītības procesa neatņemama sastāvdaļa, izglītojamā vispusīgas, tajā skaitā tikumiskās, attīstības veicināšana un attieksmju veidošana. Audzināšana ir virzīta uz (..) izglītojamo emocionālā intelekta attīstību un pašregulāciju, vērtību sistēmas veidošanos un tikumu izkopšanu (vērtībizglītošanu) attiecību veidošanai...”. No šī 3. panta izriet, ka izglītības procesam ir jābūt ar audzinošu un vērtību sistēmu formējošu ievirzi. Izglītošana par dzimumattiecībām pēc būtības nevar būt un tai nav jābūt par morāli neitrālu informēšanu. Taču konkrētajā Materiālā dzimumattiecības tiek pasniegtas tā, it kā pusaudžu seksuālās aktivitātes pašas par sevi nav ne pareizas, ne nepareizas – “piekrišana ir pats galvenais!”. Tā, piemēram, Materiāla “Piekrišana” sadaļā apskatīta, kas un kad skaitās “piekrišana”¹ seksuālām darbībām, taču saturā izpaliek seksuālā morāle jeb vadlīnijas par to, kad un kādos apstākļos bērnam un pusaudzim būtu saprātīgi teikt "jā" vai "nē" seksuālām darbībām. Materiālā pat izpaliek juridiskā robežšķirtne, izskaidrojot skolēniem, kādas intīmas darbības un kādos apstākļos (piemēram, piekrišanas vecums – 16 gadi) ir krimināli sodāma rīcība. “Apzinātas izvēles jeb piekrišanas” pieejā bērni un pusaudži tiek uzskatīti par tādiem, kas ir spējīgi brīvi un patstāvīgi izdarīt izvēli. Tā pieņem, ka pusaudzis pats var veidot savu seksuālo morāli. Materiāls neiepazīstina pusaudžus ar vērtību sistēmu vai pasaules uzskatu, saskaņā ar kuru viņš/viņa varētu racionāli spriest. Taču nav iespējams veicināt racionālu lēmumu pieņemšanu, pirms tam nenodrošinot jauniešus ar seksuālās morāles prizmu, caur kuru šīs izvēles vērtēt. Materiāliem vajadzēja atbilst audzināšanas mērķim,

¹ Piekrišana: ir entuziasma pilna, brīvi dota un nepārtraukta; nevar būt piespiedu kārtā; nevar būt iegūta ar viltu; var būt dota tikai tad, kad cilvēks ir prātīgs un pie samaņas; var jebkurā laikā tikt atsaukta.

	proti, virzīt bērnus uz veselīgu skatījumu par attiecībām. Galu galā, bērnu lielākā vajadzība seksuālās izglītības jomā ir nevis lielāka autonomija, bet gan atbalsts, robežas un vadlīnijas. Nav orientēts uz ģimenes veidošanu, laulību. Starp noteikumos 6. pantā noteiktajiem audzināšanas uzdevumiem ir “veicināt izglītojamo: (6.6.) orientāciju uz ģimeni, laulību...”, taču Materiālā bērnu un pusaudžu orientēšana uz ģimeni nenotiek, drīzāk pretēji – Materiālā sekss tiek apzīmēts kā “spēle”, “pozitīva pieredze”, “pieredze un baudījums”, neskatot dzimumattiecības laulības un ģimenes dzīves ietvarā. Materiālā tiek runāts par seksu kā par normālu un baudpilnu pusaudžu dzīves sastāvdaļu, un, izņemot kontracepcijas un piekrišanas nozīmi, tajā nekas nav teikts par morālo kontekstu (piemēram, uzticību un ekskluzivitāti), kādā sekss ir veselīgi baudīt. Šajā Materiālā ģimenes un bērnu jēdziens tiek īsi apspriests “Bioloģiskais dzimums” sadaļā (video), kur tiek runāts par “nevēlamu grūtniecību” un abortiem. Materiālā pilnībā tiek ignorēta “vēlamas grūtniecības” jeb nākotnes ģimenes veidošanas, kā arī auglības saglabāšanas tēma. Galu galā, mūsdienās skaitliski lielāka problēma sabiedrībā ir nevis nevēlama grūtniecība, bet negribēta bezbērnotība un nepiepildītais vēlamais bērnu skaits ģimenē. Proti, daudz vairāk ir to ģimeņu, kas gribētu radīt par vismaz vienu bērnu vairāk, bet nepagūst.
17.3. atbilst vispārdidaktiskajiem principiem, tajā skaitā izglītojamā uztverei, pieredzei un interesēm attiecīgajā vecumposmā, ir mērķtiecīgi, zinātniski un saprotami, nodrošina sistēmiskumu, objektivitāti, pozitīvu mācību un audzināšanas emocionālo fonu;	Neatbilst pamatskolēnu vecumposmam. Kā norādīts Materiāla ievadā, tas bija paredzēts arī skolēniem "neatkarīgi no vecumposma", tai skaitā, lai tos izzinātu patstāvīgi, bez skolotāja starpniecības. Mācību plānošanas e-vidē (mape.gov.lv) tas tika atzīmēts kā piemērots 4.-12. klases skolēniem. Materiāla sadaļas nebija marķētas pēc mērķauditorijas vecumiem, tādējādi var secināt, ka Materiāls bija paredzēts tai skaitā pamatskolēniem. Neatkarīgi no tā, cik gudri un informēti ir bērni un pusaudži, viņu vecumā spriestspēja nav pietiekami attīstīta lēmumiem ar tālejošām sekām. Tas ir tādēļ, ka pusaudžu smadzeņu racionālā daļa nav pilnībā attīstījusies un nebūs attīstīta līdz aptuveni 20-25 gadu vecumam. Pētījumi liecina, ka pieaugušo un pusaudžu smadzenes darbojas atšķirīgi. Pieaugušie domā, izmantojot prefrontālo garozu, kas ir smadzeņu racionālā daļa. Tā ir smadzeņu daļa, kas atbild par spriešanu, problēmu risināšanu, racionālu lēmumu pieņemšanu un nākotnes plānošanu ar izpratni par rīcības ilgtermiņa sekām. Savukārt, pusaudži apstrādā informāciju, lielā mērā paļaujoties uz amigdalas, smadzeņu daļu, kas atbild par emocijām. Un tieši smadzeņu attīstības stadijas (ne vecuma) dēļ pusaudži daudz biežāk rīkojas impulsīvi, nepareizi saprot vai interpretē citu cilvēku raidītos sociālos signālus un paustās emocijas, ir pārgalvīgi, iesaistās bīstamā un riskantā uzvedībā, kā arī vieglāk pakļaujas vienaudžu spiedienam. Pusaudži retāk padomā pirms rīkoties, kā arī retāk izsver savas rīcības sekas.

	Tieši bērnu nenobriedušo smadzeņu dēļ mēs kā sabiedrība pieņemam likumus, lai aizsargātu nepilngadīgos no viņu pašu brieduma trūkuma un impulsivitātes. Tā, piemēram, alkoholiskos dzērienus, tabakas izstrādājumus un enerģijas dzērienus nedrīkst iegādāties personas, kuras ir jaunākas par 18 gadiem; tāpat līdz 18 gadu vecumam tetovēšanas, permanentā grima, pīrsinga un kosmētiskā iedeguma pakalpojumus var saņemt tikai ar vecāka vai aizbildņa atļauju; arī slēgt līgumus, paņemt kredītu, kā arī stāties laulībā bez papildu atļaujām un pilnvarojumiem var tikai pilngadību sasniegušie. Šie ierobežojumi ir daļēji tādēļ, ka bērni un pusaudži ar nenobriedušu prātu nespēj adekvāti aplēst riskus, prognozēt nākotni, izvērtēt ilgtermiņa sekas. Līdzīgi arī bērni nespēj dot savu piekrišanu seksuālām darbībām, jo viņi 1) pilnībā neizprot seksuālo darbību būtību; 2) nespēj aprēķināt varbūtību palikt stāvoklī; 3) nespēj uzņemties atbildību par sekām (piemēram, grūtniecību). Līdz ar to Materiāla sadaļa “Piekrīšana” ir izstrādāta nepiemērotam vecuma posmam – attiecīgi vismaz līdz audzēkņu 16 gadu vecumam būtu drīzāk jārunā par seksuālas vardarbības prevenciju, izglītojot par bīstamākajām situācijām, pazīmēm, kā atpazīt potenciālo varmāku, pārrunājot rīcību dažādās tipiski bīstamās situācijās. Nezinātniskums. Materiālā ir paustas atsevišķas neprecizitātes, aplamības, tai skaitā nezinātniskas idejas. Piemēri un to atspēkojums ir aprakstīti zemāk: 1. Fragments no video “Bioloģiskais dzimums”: “Anatomisko dzimumu nosaka 5 faktori: dzimuma hromosomu skaits un tips, dzimumdziedzeru veids - olnīcas un sēklinieki, dzimuma hormoni, iekšējā reproduktīvā sistēma, piemēram, dzemde sievietēm, un ārējie dzimumorgāni”. <u>Atspēkojums:</u> Šajā izteikumā ir lietota neskaidra terminoloģija. Ir jānoskaidro: 1) dzimuma definīcija; 2) faktors, no kā atkarīgs dzimums; 3) faktori, kas ietekmē dzimumpazīmju veidošanos. Indivīda dzimumu (ne tikai cilvēkiem, bet arī visiem dzīvniekiem un augiem) nosaka pēc gametu (dzimumšūnu) veida, kādu indivīds ražo vai varētu ražot. Tādēļ pareizi būtu teikt, ka cilvēka dzimumu nosaka viņa dzimumdziedzeri, kuru funkcija ir ražot dzimumšūnas. Savukārt, hromosomas ir cēlonis jeb izraisītājfaktors, kas ietekmē to, kāds būs dzimums indivīdam. Ne vienmēr to ietekmē hromosomas. Tā, piemēram, bruņurupučiem un aligatoriem dzimumu nosaka apkārtējās vides temperatūra, kurā atrodas olas. Taču zīdītājiem, tai skaitā cilvēkiem, hromosomas ir dzimumu noteicošais mehānisms. Dzimumhromosomas ir indivīda dzimuma cēloņi. Tajās ir noteikti gēni, kas izraisa embrija attīstību, kuras rezultātā rodas vīrišķais vai sievišķais dzimums. Taču tas, kas ietekmē dzimumu – hromosomas vai apkārtējās vides temperatūra, nenosaka indivīda dzimumu. Tāpēc nebūtu pilnīgi precīzi teikt, ka “dzimuma hromosomas nosaka dzimumu” vai ka “XX ir vienāds ar sievieti vai XY ir vienāds ar vīrieti”. Tāpat arī nav precīzi teikt, ka “anatomisko dzimumu nosaka hromosomu skaits”. Dažiem indivīdiem ir netipiski hromosomu komplekti. Šo parādību sauc par dzimumhromosomu aneuploidiju. Piemēram,
--	---

	cilvēkiem ar Klainefeltera sindromu ir XXY hromosomas. Taču tas nenozīmē, ka viņiem ir trešais dzimums, jo hromosomas ir tikai indivīda dzimuma izraisītājs. Cilvēkiem ar Klainefeltera sindromu ir tostarp arī Y hromosoma. Un, ja viņiem tajā ir aktīvs gēns, ko sauc par SRY gēnu, tas viņus padara par pilnvērtīgiem (bioloģiskā nozīmē) vīriešiem. Viņi attīstās par vīriešiem. Šīs dažādās dzimuma hromosomu kombinācijas – XX, XY, XYY, XYY u.c. – liecina par variāciju viena vai otra dzimuma ietvaros. Bet tie nav vēl kādi papildu dzimumi bez vīrieša un sievietes dzimuma. Sekundārās dzimuma pazīmes – ne velti tās sauc par sekundārajām dzimuma pazīmēm – ir pakārtotas dzimumam. Un arī dzimuma hormoni ir pakārtoti dzimumam. Tās ir ar dzimumu saistītas pazīmes, bet tās nenosaka to, kāds ir indivīda dzimums. 2. Fragments no video “Bioloģiskais dzimums”: "Dažādas interseksuālas ķermeņa uzbūves ir reta, tomēr normāla bioloģiska parādība." <u>Atspēkojums:</u> Interseksuālisms attiecas uz indivīdiem, kuru dzimumorgāni pēc piedzimšanas ir neviennozīmīgi vai pastāv neatbilstība starp iekšējiem reproduktīvajiem orgāniem un ārējo fenotipu. Interseksuāla ķermeņa uzbūve visos gadījumos ir patoloģiska. Tā, piemēram, Swyer sindroms, androgēnu nejūtības sindroms, ir retu gēnu mutāciju rezultāts. 3. Trešais bioloģiskais dzimums Materiāla sadaļā “Personības seksualitāte” <u>Atspēkojums:</u> Dzimums ir binārs, jo ir tikai divi gametu veidi – spermatozoīds un olšūna. Indivīdam ir tikai divas iespējas attiecībā uz dzimumu, un tās ir – vai nu vīrietis, vai sieviete. Nav tāda trešā gametas tipa, kas nepieciešams, lai būtu trešais dzimums. Nevienam, tai skaitā interseksuāliem cilvēkiem, nav tādu reproduktīvo orgānu, kas varētu radīt jauna, trešā tipa gametas. Tāpat arī nevienā sugā nav atrasta trešā starpposmu jeb pārejas gameta starp spermatozoīdu un olšūnu. 4. Fragments no video “Dzimte”: “Bezdzimuma personas uzskata, ka viņiem nav dzimtes vai arī tā ir neitrāla.” <u>Atspēkojums:</u> Ja persona eksistē, tad viņai/viņam ir noteikts dzimums. Dzimums atšķirībā no dzimtes ir bioloģisks termins. 5. Videomateriālā “Dzimte” lietotais termins “Psiholoģiskais dzimums” <u>Atspēkojums:</u> Sava dzimuma nepieņemšana ir psiholoģiska problēma, nevis psiholoģisks dzimums. Dzimums ir bioloģisks termins. 6. Videomateriālā “Dzimte” sociāls konstrukts “dzimtes identitāte” tiek jaukts ar bioloģijas terminu “dzimums”. <u>Atspēkojums:</u> Materiāla sadaļā par dzimti tiek izmantots kvīru teorijas modelis, kur dzimtes identitāte apzīmē ar dzimumu saistītos sociālos stereotipus, tā ir performatīva un var būt mainīga, tai nav jābūt vīrišķajai vai
--	--

	sievišķajai identitātei – tā var būt nebināra. Kvīru teorētiķi par kategorijām domā kā par sociāli konstruētām – bez reāla ontoloģiska pamata. Skaidrojot dzimtes identitāti, videomateriālā tiek novilkta līnija, kuras vienā galā ir uzrakstīts “Vīrietis”, otrā “Sieviete” un pa vidu “Nebinārs”. Tādējādi tiek jaukta “dzimte” ar dzimumu (vīrietis/sieviete). Ja runā par dzimti atbilstoši kvīru teorijas definīcijām, tad abos spektra galos būtu jābūt ar dzimumu saistītajiem stereotipiem, kas vienā galā apzīmētu vīrišķo un otrā – sievišķo. Attiecībā uz dzimumu nav iespējams kādai sievietei būt “vairāk sievietei” vai kādam vīrietim būt “vairāk vīrietim”, jo dzimumam nav gradācijas – ir vai nu sieviete, vai vīrietis –, ir tikai divas iespējas. 7. Dzimtes identitāte attēlota smadzenēs Materiāla sadaļā “Personības seksualitāte” <u>Atspēkojums:</u> Materiāla aprakstā par seksualitāti tiek skaidrots, ka dzimtes identitāte atrodas smadzenēs. Taču līdz šim nav pierādīts, ka kāda smadzeņu (garozas) daļa būtu atbildīga par dzimtes identitāti, vai ka pastāvētu atšķirīga tipa smadzenes atkarībā no cilvēka psiholoģiskās piederības kādai “dzimtei”. 8. Fragments no video “Bioloģiskais dzimums” sadaļā par STS: “Atceries, prezervatīvs vienmēr ir drošs gājiens sekā spēlē ar jaunu personu, lai arī tu esi pārbaudījis vai pārbaudījusies.” <u>Atspēkojums:</u> Vienīgais drošais veids, kā izvairīties no inficēšanās ar STS, ir kontaktu jeb intīmo partneru skaita samazināšana līdz vienam, proti, monogāmas attiecības mūža garumā. Prezervatīvu lietošana tikai samazina inficēšanās risku, jo pat ideālas lietošanas gadījumā nepasargā 100%.
17.4. neaicina uz cietsirdību un fizisku vai emocionālu vardarbību, nesatur pornogrāfiju, cilvēka pazemošanas, netiklības un atkarību izraisošu paradumu propagandu;	Satur netiklības propagandu. Video fragmentā “Mīts par jaunavības plēvi” jaunavības saglabāšana (līdz laulībām) tiek pasniegta kā diskriminējoša noklusētā prasība pret jauniešiem, ko sabiedrība neattiecinā pret jauniešiem. Dzimumu līdztiesība, autoruprāt, pagēr vienlīdz pielaidīgu attieksmi pret izlaidību (jeb seksuālo partneru mainību un daudzveidību ārpus un pirms laulības) kā pret vīriešiem, tā arī pret sievietēm. Tā vietā, lai sabiedrība prasītu abu (!) dzimumu jauniešiem attīstīt savaldības tikumu, autori netieši aicina atcelt jaunavības godu, kas likumsakarīgi noved pie netiklības un gadījumu sakaru normalizēšanas. Video fragmentā “Dzimumorgānu iepazīšana” par pubertātes laiku ir teikts: “Un tad pietuvojas seksuālā debija ar visu tās neaizsargātību, pieredzi un baudījumu.” Ar pēdējo teikumu tiek pieļauts, ka pusaudžu vecumā liela daļa uzsāk dzimumdzīvi. Patiesībā Latvijā pirmās dzimumattiecības jauniešiem ir vidēji 17 gadu vecumā. Taču šeit svarīgākais, ka ar šo vēstījumu tiek normalizēta agrīna dzimumdzīves uzsākšana, ko

	Pasaules Veselības organizācija klasificē kā riskantu seksuālo uzvedību.² Pusaudžiem pareizākā stratēģija būtu atteikties no šīs riskantas uzvedības, nevis uzņemties lieku risku un to menedžēt. Turklāt no Rīgas Stradiņa universitātes bakalaura darba aptaujas rezultātiem secināts, ka sievietēm, kuras uzsākušas dzimumattiecības 13-17 gadu vecumā biežāk sastopama neplānota grūtniecība, STI un novērojama riskantāka seksuālā uzvedība, salīdzinot ar sievietēm, kuras stājušās seksuālajās dzimumattiecībās 18-28 gadu vecumā.³ Ņemot vērā šos agrīnas dzimumdzīves riskus, vēstījums, ko satur attiecīgie video, ir pretrunā ar veselīgu attiecību veidošanas mācību.
17.5. nav vērsti uz nacionālā, etniskā, rasu, sociālā vai reliģiskā naida izraisīšanu un radikalizāciju;	Materiāls pārkāpj skolēnu reliģisko brīvību. Gan pirmslulības sekss, gan kontracepcija, gan aborti ir tēmas, ko vairākas reliģijas kategoriski neatbalsta. Mācot bērniem par šiem jautājumiem veidā, kurā nav skaidri definēts, cik morāli, neētiski un reliģiski bīstamas ir šīs izvēles, tiek tiešā veidā pārkāpta daudzu vecāku brīvība audzināt savus bērnus saskaņā ar savu pārliecību. Valstij nav tiesību šādā veidā pārkāpt vecāku reliģisko un filozofisko pārliecību, un, izmantojot skolotāja autoritāti, uzspiest šos uzskatus viņu bērniem. Attiecīgi, visi vēstījumi, kas varētu būt pretrunā ar vecāku reliģisko vai filozofisko pārliecību, būtu jāsaskaņo ar vecākiem.
17.6. nav vērsti uz personas vai personu grupas diskriminēšanu rases, tautības, dzimuma, vecuma, valodas, sociālās izcelsmes, valstspiederības, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, veselības stāvokļa vai citu apstākļu dēļ;	Šīs vecāku tiesības izriet no vairākām starptautiskām konvencijām. Piemēram, ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 26. panta 3. daļā ir noteikts, ka “vecākiem ir pirmtiesības izvēlēties, kāda veida izglītību iegūs viņu bērni”. Šāda norma ietverta arī ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 18. panta 4. daļā: “Šā pakta dalībvalstis apņemas cienīt vecāku un attiecīgos gadījumos likumīgo aizbildņu brīvību nodrošināt savu bērnu reliģisko un tikumisko audzināšanu saskaņā ar savu pārliecību”. Ļoti līdzīga norma ietverta arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā papildprotokola 2. pantā (tiesības uz izglītību): “[..] Veicot funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem”. Tāpat arī ANO Bērnu tiesību konvencijas 18. panta 1. un 2. daļā: “1. Dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu

2 Inchley, J., Currie, D., Budisavljevic, S., Torsheim, T., Jåstad, A., Cosma, A., “Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada”, *WHO Regional Office for Europe*, 2020, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/332091/9789289055000-eng.pdf>

3 Sprinģe, L., Pulmane, B., “Pirmo seksuālo dzimumattiecību pieredzes saistība ar turpmāko seksuālo un reproduktīvo veselību sievietēm vecumā no 18 līdz 30 gadiem Latvijā.”, *Rīgas Stradiņa universitāte*, 2020, <https://dspace.rsu.lv/jspui/handle/123456789/2222>

	un attīstību. Vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm. 2. Lai garantētu šajā konvencijā paredzētās tiesības un sekmētu to īstenošanu, dalībvalstis sniedz vecākiem un aizbildņiem pienācīgu palīdzību ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē un nodrošina bērnu aprūpes iestāžu un dienestu izveidi.”
--	--